

Людмила Наточий

**СПІВВІДНОШЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ
ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ В ДОСЛІДЖЕННІ ПРОБЛЕМИ
РОЗВИТКУ УПРАВЛІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ КЕРІВНИКІВ
ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ УКРАЇНИ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ**

Однією з важливих складових педагогічної науки і практики є управління педагогічними системами. Друга половина ХХ – початок ХХІ століття в Україні ввійшли в сучасну історію як час кардинальних змін в усьому суспільстві. У зв'язку з цим відбувається процес формування цілісної теорії управління навчальними закладами, що відповідає новій педагогічній парадигмі.

Саме в цей час були закладені підвалини тих змін, які ми спостерігаємо в управлінській теорії та практиці зараз. Однак існує певне протиріччя між новими завданнями школи, тенденціями її розвитку та традиційною практикою керівництва навчально-виховним процесом у школі.

Розвиток основ управлінської культури керівників загальноосвітніх шкіл періоду ХХ століття (другої половини) – початку ХХІ століття майже не досліджений. Вивчення співвідношення педагогічної науки та педагогічної практики в зазначений період також залишається поза увагою науковців. Виняток складають роботи О. Адаменко, О. Сухомлинської, Є. Хрикова.

Мета статті – виявити як співвідноситься педагогічна наука та педагогічна практика у проблемі розвитку управлінської культури керівників загальноосвітніх шкіл України у вітчизняній педагогічній теорії (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.).

Управлінська наука є суспільним засобом, який забезпечує ефективне функціонування сфери управління. Саме практика управління визначає спрямованість, зміст, пріоритети в управлінських дослідженнях. Наявні в управлінській практиці суперечності, актуальні завдання повинні впливати на розвиток теорії управління.

З іншого боку, управлінська теорія не може тільки відображати наявний стан управлінської практики. В такому випадку зменшувався би сенс її існування. Завдяки своїй перетворювальній функції управлінська наука випереджає розвиток управлінської практики і таким чином створює нові орієнтири розвитку освіти, пропонує ті чи інші засоби його реалізації. Управлінська наука забезпечує теоретичне обґрунтування вирішення всіх управлінських завдань, пов'язаних з визначенням мети, змісту, технологій управління освітніми установами, підготовки управлінських працівників. Урахування цього закону передбачає з'ясування того як управлінська

практика впливала на розвиток уявлень про управлінську культуру, а уявлення про управлінську культуру впливали на управлінську практику.

Урахування закону взаємовизначення педагогічної науки та педагогічної практики обумовило необхідність з'ясування характеру практичних потреб управління загальноосвітніми школами, які були поштовхом для проведення наукових досліджень у той чи інший період часу, та оцінки впливу їх результатів на практику управління [3].

Проблема співвідношення педагогічної науки та педагогічної практики є однією з фундаментальних педагогічних проблем. Теорія управління як галузь наукового знання має сенс, якщо випереджує наявний стан управлінської практики, що саме і створює умови для розвитку цієї практики. Для осмислення процесу розвитку теорії управління важливим є питання, наскільки ця теорія може випереджувати управлінську практику, чи є узагальнення управлінського досвіду роботи внеском у педагогічну науку.

Є. Хриков зазначає, що вивчення історії педагогічної науки та педагогічної практики свідчить, що значного відриву науки від педагогічної практики не відбувається. Цей факт пояснюється наступними чинниками: педагогічна наука орієнтується на потреби практики; педагогічна наука живиться педагогічною практикою та наявними науковими наробками; педагогічна наука, як правило, орієнтується на можливості практичного використання її наробок [4–5].

Науковець робить висновок, що можна припустити, що педагогічні наукові парадигми, як правило, формуються з наявних наукових ідей. Якщо розглянути кожну наукову парадигму окремо, то їх елементи є компонентами вже наявного наукового знання, але їх цілісна єдність обумовлює появу принципово нової якості. Все це свідчить, що значно прискорювати розвиток педагогічної науки можна за умов сприяння появі, розвитку, поширенню масштабних педагогічних теорій, наукових парадигм.

Розглядаючи цей закон Є. Хриков зазначає, що складними є стосунки наробок видатних педагогів педагогічної практики та педагогічної теорії [3]. Так, наприклад, В. Сухомлинський створив унікальну освітню установу та теоретично обґрунтував її діяльність. Але його ідеї були реалізовані лише у поодинокому досвіді. Системно та цілісно наробки цього видатного педагога ніколи не було реалізовано. Але його ідеї відігравали роль фундаментальних методологічних положень для подальшого розвитку управлінської теорії.

Для осмислення процесу розвитку уявлень про управлінську культуру в той чи інший період часу важливим є питання чи випереджували вони управлінську практику, чи обмежувалися узагальненням передового управлінського досвіду.

Закономірність залежності розвитку педагогічної науки від накопичення емпіричних фактів, розробки понятійно-категоріального апарату,

виявлення закономірностей виховання орієнтує наше дослідження на з'ясування наступних властивостей досліджуваної проблеми:

- як відбувався розвиток уявлень про поняття «управлінська культура»;
- з якими поняттями пов'язане поняття «управлінська культура»;
- яким чином відбувалася розробка даної наукової проблеми – шляхом накопичення та узагальнення емпіричних фактів (емпірично-індуктивним шляхом), або теоретичного аналізу та моделювання;
- з якими закономірностями управління загальноосвітніми школами пов'язана досліджувана проблема.

Для нашого дослідження важливим є врахування закономірності залежності розвитку педагогічної науки від стану її рефлексії. Нові наукові надбання базуються на вже отриманих знаннях, тому об'єктивна оцінка досягнутого є умовою подальшого розвитку науки. Головними вимогами до оцінювання стану розвитку управлінської науки є комплексний характер, систематичність, орієнтованість в майбутнє, наукова обґрунтованість. Комплексний характер рефлексії передбачає аналіз всіх складових науки: методологічних засад, стану наукового знання, діяльності науковців, функціонування наукових інститутів, взаємозв'язків педагогічної науки з практикою та іншими складовими соціальної реальності.

Прискорення розвитку управлінської науки, збільшення обсягу отриманої інформації, зростання кількості науковців та публікацій вимагають систематичного аналізу та узагальнення отриманої наукової інформації.

Рефлексія стану теорії управління загальноосвітніми школами має бути орієнтована на майбутнє, інакше вона не має сенсу. Саме завдяки рефлексії виникає можливість пов'язати минуле з сьогоденням та визначити завдання на майбутнє.

Рефлексія стану теорії управління має бути науково обґрунтована. Головну роль у забезпеченні цієї вимоги відіграють критерії оцінки стану теорії управління. Вони повинні відбивати методологічний підхід до аналізу науки, характеризувати спрямованість такого аналізу та визначати методи отримання необхідної інформації.

Про розвиток теорії управління свідчить: поява нових ідей та теорій; розширення дослідницької проблематики; диференціація науки; світове визнання її теоретичних надбань; розвиток понятійного апарату педагогіки; інституціоналізація науки; відповідність розвитку науки її логіці; розробка багатоваріантних шляхів вирішення управлінських проблем; наявність комплексних колективних тем досліджень; розвиток технологій педагогічних досліджень; тісний зв'язок з потребами практики; підвищення ефективності управління; зростання кількості управлінських видань, кількості науковців, спеціалізованих рад із захисту дисертацій.

Для об'єктивної оцінки стану педагогічної науки є і ознаки кризових проявів: відсутність нових ідей, дублювання одних і тих же тем та положень; бюрократизація науки, зростання її інститутів з державними інститутами; відсутність фундаментальних праць; низька якість дисертаційних досліджень та публікацій; слабкий зв'язок з потребами практики; національна та регіональна обмеженість (замкненість); ідеологічна або кон'юнктурна заангажованість; поширення дрібних тем досліджень; відсутність наступності розвитку, слабкий зв'язок з роботами попередників; орієнтація дослідників на паперову продукцію, а не на впровадження наукових наробок та підвищення ефективності освіти; обмеженість фінансових та матеріальних ресурсів; слабкість зв'язків зі спорідненими науками; ритуальність захисту дисертацій та недосконалість їх експертизи; зменшення накладів педагогічних видань.

Розглянута закономірність свідчить не тільки про актуальність нашого дослідження, а про наступні вимоги до нашого наукового пошуку:

– проведення аналізу стану розвитку уявлень про управлінську культуру з метою визначення перспектив подальшого розвитку даної проблеми;

– доцільність розробки критеріїв оцінки даного аспекту теорії управління;

– аналіз взаємозв'язку розвитку уявлень про управлінську культуру з розвитком теорії управління, її логіки, технологій та організаційних форм досліджень;

– проведення аналізу кількісних, тематичних, змістовних характеристик наукових робіт даної спрямованості.

Закон цілісності функцій педагогічної науки акцентує нашу увагу на те, що теорія управління реалізує низку функцій: пояснювальну, підтримуючу, перетворювальну, нормативну, узагальнюючу, інформаційно-комунікативну, накопичувальну, культуростворюючу, функцію відтворення наукових кадрів. Ця система функцій є цілісним утворенням. Недостатньо повна або недостатньо ефективна реалізація будь-якої з них обумовлює зниження ефективності функціонування педагогічної науки.

Пояснювальна функція теорії управління є базовою. Якщо вона реалізується неефективно, то всі інші функції вже не мають сенсу. Підтримуюча функція найбільш активно реалізується на етапах стабільного функціонування освіти та спрямована на забезпечення удосконалення пануючої наукової парадигми. Про реалізацію нормативної функції педагогічної науки свідчить використання наукових наробок у педагогічній практиці.

У зв'язку з великою кількістю наукових досліджень, наявністю різнопланового управлінського досвіду, важливою умовою функціонування теорії управління є її узагальнююча функція. Реалізація накопичувальної функції теорії управління є умовою здійснення таких функцій як пояснювальна, нормативна, узагальнююча, підтримуюча, перетворювальна, інфо-

рмаційно-комунікативна, відтворення наукових та управлінських кадрів. Ми вважаємо, що положення даної закономірності можна враховувати не тільки під час аналізу науки, а і під час аналізу розвитку певних аспектів науки. Так, розвиток уявлень про управлінську культуру на різних етапах досліджуваного періоду міг бути пов'язаний з реалізацією різних функцій теорії управління.

Закон варіативності моделей педагогічної науки дозволяє акцентувати увагу на те, що довгий час теорія управління в Україні функціонувала під впливом ідеологічних чинників. Партійні настанови визначали завдання, спрямованість і навіть шляхи вирішення тих чи інших педагогічних завдань.

Пріоритет ідеологічних чинників обумовлював формування єдиної управлінської парадигми, і більшість науковців працювала в межах цієї парадигми. Тільки деяким з них вдавалося подолати обмеження пануючої моделі науки.

Для з'ясування зв'язку уявлень про управлінську культуру з тими чи іншими управлінськими парадигмами ми використовували роботи Т. Куна та його послідовників. Т. Кун запропонував за концептуальний модуль науки взяти сукупність теорій, які складають певну метатеоретичну єдність – парадигму. Парадигма базується на особливих онтогенетичних та гносеологічних ідеалізаціях й установах, які поширені в науковому співтоваристві. Період панування тієї чи іншої парадигми Т. Кун вважав періодом «нормальної науки». Такий період характеризується накопиченням знань, здобутих шляхом вирішення наукових завдань за стандартними зразками й методиками. Зміни у фундаментальних засадах парадигм призводять до наукових революцій – докорінної ломки, трансформації, переінтерпретації головних наукових досягнень, принципів змін й оновлення стратегій наукових досліджень [2, 5].

Періоди «нормальної науки» (її екстенсивний розвиток, накопичення фактів) і періоди наукових революцій (інтенсивний розвиток науки) по черзі змінюють один одного. Він відзначав, що періоди наукових революцій є порівняно нетривалими. Більша частина праці, яку виконують науковці, на думку Т. Куна, припадає на періоди «нормальної» науки, порівняно «спокійного» її розвитку, коли здійснюється дослідження фактів, приведення фактів і теорії до відповідності на основі визнаної науковим співтовариством парадигми. До того часу, поки парадигма спроможна розв'язувати проблеми «нормальної» науки, не виникає необхідності її змінювати. Лише накопичення «аномальних» для неї фактів створює нову ситуацію в науці та необхідність зміни парадигми. Появі нової парадигми передуює період систематизації «аномальних» фактів, висунання принципово нової пояснюючої ідеї тощо, оскільки парадигма – це не просто сума ідей, а цілісна концепція, здатна по-новому організувати підґрунтя науки [1].

У педагогічній науці існують різні підходи до тлумачення сутності поняття парадигма. Одні науковці акцентують увагу на теоретичних складових та вважають, що науково-педагогічні парадигми – це сукупність теоретичних положень, які формуються в результаті конкурентної боротьби між різними, полярними підходами до вирішення педагогічних проблем (бінарними опозиціями) і які дозволяють сформувати й запровадити на практиці цілісні моделі освіти [1].

Інші науковці роблять спробу поєднати теоретичні та прикладні складові даного явища та під парадигмою розуміють закріплену теоретичними положеннями, нормативними документами, традиціями, кадровими та матеріальними ресурсами стабільно, тривалий час функціонуючу систему діяльності освітніх установ. Освітню парадигму характеризують особливості теоретичних засад діяльності освітніх установ, їх цілей і завдань, змісту освіти, форм, методів, засобів навчання, функції вихователів, позиції вихованців у навчально-виховному процесі, особливості управління навчальними закладами [4]. У своєму дослідженні ми орієнтуємося на іншу точку зору.

У 90-ті роки ХХ століття в Україні виникли сприятливі умови для появи різних моделей науки, формування різних управлінських парадигм. Для прискорення цього процесу необхідне більш чітке усвідомлення науковцями особливостей управлінських парадигм, в межах яких вони працюють. Управлінські парадигми відрізняються одна від одної майже всіма своїми компонентами: методологічними засадами, розумінням управлінських цілей, понятійним апаратом, закономірностями функціонування управлінських систем, технологічними підходами до управлінського процесу, особливостями підготовки наукових кадрів та управлінських працівників.

Формування різних управлінських парадигм (моделей науки) створює більш сприятливі умови для вирішення освітніх завдань і, таким чином, для прогресу управлінської науки. Це пов'язане з багатоваріантністю шляхів вирішення управлінських завдань. Застосування даної закономірності дало нам змогу зв'язати розвиток уявлень про управлінську культуру з певними науковими парадигмами та етапами розвитку теорії управління в другій половині ХХ – початку ХХІ століття. Використання даних підходів дозволяє визначити етапи розвитку уявлень про управлінську культуру з урахуванням не соціокультурних чинників, а саме науково-управлінських особливостей.

Таким чином, використання вищезазначених законів у нашому дослідженні передбачає подальше досконале з'ясування того як співвідносилися у досліджуваній період уявлення про управлінську культуру з управлінською практикою, який вплив на розвиток уявлень про управлінську культуру здійснили видатні представники управлінської науки того часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ваховський Л. Ц. Методологія дослідження історико-педагогічного процесу: постановка проблеми / Л. Ц. Ваховський // Шлях освіти. – 2005. – № 2. – С. 7–11.
2. Кун Т. С. Структура научних революцій / Т. С. Кун. – М. : ООО Изд-во АСТ, 2003. – 605 с.
3. Хриков Є. М. Методологічна функція законів та закономірностей розвитку педагогічної науки в історико-педагогічних дослідженнях / Є. М. Хриков // Педагогічні науки : збірник наукових праць. – Випуск ХХХХ. – С. 37–42.
4. Хриков Є. М. Педагогічна наука в Україні : стан та напрями розвитку / Є. М. Хриков, О. В. Адаменко // Шлях освіти. – 2003. – № 4. – С. 2–7.
5. Хрыков Е. Н. Аксиологический контекст развития педагогической науки в Украине / Е. Н. Хрыков, О. В. Адаменко // Ціннісні пріоритети освіти ХХІ століття : матеріали Міжнародної наук.-прак. конф. – Луганськ, Ч. I : Альма-матер, 2003. – 222 с.